

L'escolarització dels fills i filles de famílies marroquines a l'Hospitalet

JORDI PÀMIES ROVIRA

ANTROPÒLEG I PROFESSOR DE SECUNDÀRIA. MEMBRE DEL GRUP EMIGRA-UAB

L'arribada a les escoles de la ciutat de fills i filles de famílies procedents del Marroc s'inscriu en el marc dels processos migratoris actuals i és resultat d'una complexa conjunció de factors socials, econòmics, polítics i històrics que s'entrecreuen amb processos individuals i familiars, dinàmiques comunitàries i vincles relacionals de caràcter transnacional.

Els joves d'ascendència marroquina assentats al barri de Santa Eulàlia són una mostra d'aquesta nova situació generada arran de la intensificació dels moviments de població internacionals a les darreres dècades. La majoria de les seves famílies provenen del nord del Marroc, de la jebel i, en major nombre, de la comarca de Bni Ahmed Charqia. Constitueixen una complexa xarxa de relacions i estan units per llaços de parentiu, amistat o veïnatge, en origen i destí, que superen els àmbits territorials estatals. Aquest article mostra els resultats d'una recerca que ha tingut per objectiu conèixer, analitzar i comprendre les condicions i els contextos que incideixen en l'experiència escolar d'aquests nois i noies d'ascendència marroquina, al seu pas per l'Educació Secundària Obligatoria i esbrinar en quina mesura aquesta experiència condiciona els seus processos d'integració social.

1. L'alumnat d'origen estranger i de nacionalitat marroquina

Als darrers anys s'ha produït un increment de la població menor estrangera a les escoles de Catalunya i de la resta de l'estat espanyol. Malgrat les dificultats en tractar de delimitar els sectors de població a què ens referim (Carrasco, 2002; 2003), les dades assenyalen, també, que aquest increment de la població menor estrangera escolaritzada —que en el curs 2004/05 representava un 6,45% a Espanya i un 8,38% a Catalunya— s'ha produït enfront de la disminució del total de l'alumnat.

A Espanya, l'alumnat marroquí, que suposa el 15,15% de l'alumnat estranger en els nivells no universitaris, és el segon més nombrós per darrera dels naturals de l'Equador, encara que ocupa el primer lloc als sistemes educatius de les Comunitats Autònomes de Balears, Extremadura, la Rioja, Ceuta, Melilla i Catalunya¹.

¹ A Catalunya, el curs 2004/05 a aquest alumnat estranger marroquí (23.764), el segueix el natural de l'Equador (14.554), Colòmbia (5.398), l'Argentina (4.837) i Romania (3.563).

Taula 1

ALUMNAT ESTRANGER DE NACIONALITAT MARROQUINA PER CA ALS NIVELLS NO UNIVERSITARIS (2004/05)

Comunitat Autònoma	Alumnat marroquí	% sobre alumnat estranger	% sobre alumnat total
Andalusia	8.464	16,49	0,60
Aragó	1.573	11,39	0,85
Astúries (Principat d')	121	3,00	0,09
Balears (Illes)	2.642	15,36	1,78
Canàries (Illes)	1.386	5,55	0,42
Cantàbria	99	2,94	0,12
Castella i Lleó	1.407	9,11	0,39
Castella-La Manxa	2.917	16,97	0,92
Catalunya	23.764	26,69	2,23
Comunitat Valenciana	5.308	8,50	0,74
Extremadura	1.672	47,67	0,88
Galícia	485	6,66	0,12
Madrid (Comunitat de)	10.606	10,29	1,13
Múrcia (Regió de)	5.745	26,24	2,37
Navarra (Comunitat Foral de)	720	9,07	0,79
País Basc	806	8,21	0,25
Rioja (La)	756	18,30	1,78
Ceuta	165	73,33	1,08
Melilla	669	86,65	4,40
TOTAL	69.305	15,15	0,99

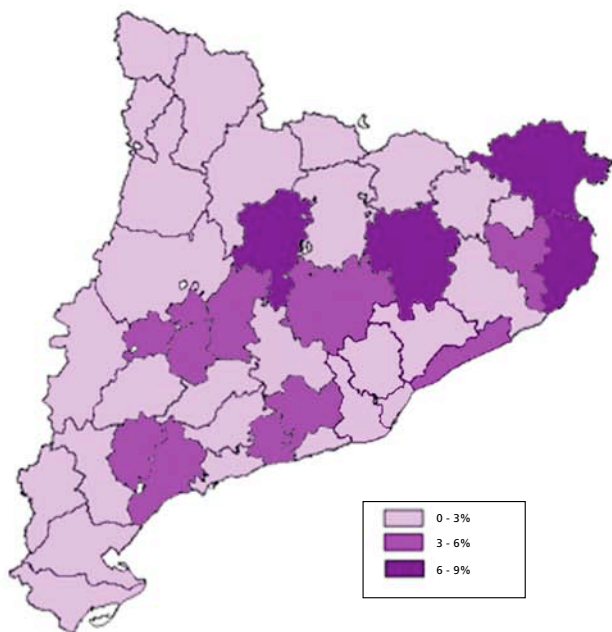
Font: Elaboració pròpia a partir dades MECD (2005)

És precisament a Catalunya on s'escolaritza el 34% de l'alumnat marroquí de l'Estat. Ho fa als centres públics en un 90%, i de forma majoritària a les etapes d'Educació Primària, Infantil i Secundària.

Les xifres assenyalen que la presència de nois de nacionalitat marroquina és superior a la de noies en aquestes etapes però, i de manera contrària a algunes idees pre-fixades, el nombre de noies supera el de nois al nivell de Batxillerat, s'inverteix als Cicles Formatius de Grau Mitjà (CFGM) i s'igualava als Cicles Formatius de Grau Superior (CFGS). Ara bé, on percentualment la presència d'aquest alumnat resulta més elevada és a l'Educació Especial, una dada que ens pot donar certes pistes sobre algunes de les respostes escolars que s'han dirigit a una part de l'alumnat estranger de països pobres, del qual el de nacionalitat marroquina resulta un exemple paradigmàtic.

Mapa 1

PES DEL TOTAL DE L'ALUMNAT MARROQUI PER COMARQUES. CURS 2004/2005

A l'Hospitalet les dades mostren una situació similar a les del conjunt del territori català, encara que amb certes particularitats.

Durant el curs 2004/2005, les xifres indicaven que la presència de l'alumnat marroquí a la ciutat era superior a les etapes de Primària (283), Infantil (203) i ESO (132). I estava menys representat a Batxillerat (18), CFGM (11), Educació Especial (5) i CFGS (4). No obstant això, el seu pes relatiu sobre el total de l'alumnat també era superior a Educació Especial (5%), se situava per sota del 3% a Infantil i Primària, no arribava al 2% a l'ESO i en el nivell postobligatori assolía xifres menors –CFGM (1,04%), Batxillerat (0,87%) i CFGS (0,21%).

Taula 2**DISTRIBUCIO DE L'ALUMNAT MARROQUI A L'HOSPITALET PER NIVELLS EDUCATIUS SOBRE EL TOTAL D'ALUMNAT ESTRANGER I TOTAL DE L'ALUMNAT. CURS 2004/2005**

Nivell educatiu	Sector	Alumnat marroquí	Alumnat estranger	Total alumnat
Educació Infantil	Privat	14	196	3.687
	Públic	189	844	3.263
Educació Primària	Privat	36	378	5.344
	Públic	247	1.875	5687
ESO	Privat	18	227	4.224
	Públic	114	1.156	4.244
Batxillerat	Privat	0	0	697
	Públic	18	183	1.358
CFGM	Privat	0	0	511
	Públic	11	73	537
CFGS	Privat	0	15	725
	Públic	4	76	1.102
Educació Especial	Privat	0	3	20
	Públic	5	27	105

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Educació. Servei d'Estadística i Documentació. Estadística de l'Ensenyament. Curs 2004-2005

La marroquina va ser la primera de les nacionalitats estrangeres present a les escoles de la ciutat. Guerrero i Rocosa (1991) descriuen l'augment de la matriculació de fills i filles de famílies marroquines a les escoles públiques del Districte III (Santa Eulàlia) durant el curs 1984/85 i especialment el 1987/1988. En realitat, podríem dir que fins al curs 2001/2002 l'alumnat estranger a la ciutat va créixer de forma paral·lela a com ho va fer l'alumnat marroquí, la nacionalitat més representada fins aleshores. A partir d'aquest any, la modificació dels fluxos migratoris a la ciutat i el seu impacte va provocar un major increment, superior al d'altres àrees de Catalunya, de l'alumnat procedent d'Amèrica Central i del Sud, cosa que, d'altra banda, va suposar la pèrdua de pes relatiu de l'alumnat de nacionalitat marroquina. No obstant això, l'increment de l'alumnat marroquí ha estat constant en nombres absoluts a tots els nivells educatius els darrers anys.

Taula 3

**EVOLUCIO DEL NOMBRE TOTAL
D'ALUMNAT MARROQUI² A EDUCACIO
PRIMARIA A L'HOSPITALET
(CURS 1994/95–2004/05)**

Curs	Alumnat
1994/95	116
1995/96	133
1996/97	144
1997/98	159
1998/99	200
1999/00	229
2000/01	299
2001/02	329
2002/03	390
2003/04	471
2004/05	462

Taula 4

**EVOLUCIO DEL NOMBRE TOTAL
D'ALUMNAT MARROQUI² A L'ESO
A L'HOSPITALET
(CURS 1994/95–2004/05)**

Curs	Alumnat
1994/95	66
1995/96	76
1996/97	79
1997/98	67
1998/99	84
1999/00	65
2000/01	93
2001/02	118
2002/03	124
2003/04	147
2004/05	162

Font: Àrea d'Educació i Cultura. Ajuntament de l'Hospitalet. Elaboració pròpia

Per zones educatives, ha estat a Collblanc-la Torrassa, la Florida i Santa Eulàlia on el darrer quinquenni s'ha escolaritzat prop del 70% d'aquest alumnat, una xifra que, d'altra banda, assenyalava la distribució i les característiques de la migració marroquina al municipi.

2. L'escolarització dels fills i les filles de famílies marroquines

En l'actual societat multicultural, l'escola esdevé d'una centralitat essencial derivada de l'espai que ocupa com a agent socialitzador en convertir-se en lloc de contacte obligatori entre la minoria i la majoria (Carrasco, 2001). Ara bé, paral·lelament a la persistència dels discursos sobre la funció clau de l'educació per a la integració social (Carrasco, 2003), s'ha acceptat de manera generalitzada que l'escolarització dels fills i les filles de famílies immigrades³ és una tasca complexa i plena d'obstacles. Unes dificultats que semblen augmentar si ens centrem en els nois i les noies d'ascendència marroquina (Colectivo Ioé, 1995, Aparicio, 2001).

² Les dades no especifiquen si es tracta d'alumnat de nacionalitat o d'ascendència marroquina. D'aquí les diferències respecte a les que ofereix el Departament d'Educació. Servei d'Estadística i Documentació. Generalitat de Catalunya (2006), que es contemplen a la taula anterior.

³ Parlar de *fills i filles* supera la categoria d'alumnes i planteja un concepte clau des del moment que aquests es reconeixen com a agents actius, de forma interrelacionada, en l'escolar i en el social; dintre i fora de l'escola. D'altra banda, la categoria de *família immigrada marroquina* va més enllà de la derivada de la nacionalitat del fill o la filla, considerant la seva experiència migratòria familiar i, per tant, referint-se d'igual manera a la població estrangera menor i a la població menor d'origen estranger.

Els investigadors (Col·lectiu Ioé, 1995; Tort 2002; Mijares, 2004) coincideixen en el fet que l'escolarització d'aquests nois i noies s'ha interpretat des de l'homogeneïtat, el conflicte i el descens dels nivells acadèmics. En la seva escolarització s'ha assenyalat un perfil afectat per la seva adscripció "cultural", en la qual es destaca la seva precarietat davant els requisits acadèmics. Això ha estat atribuït a les deficiències que presenten, sobretot de tipus lingüístic, i al baix nivell d'instrucció i de motivació per a l'èxit escolar, que suposa el seu entorn familiar (Pumares, 1996; Siguán, 2003). També sovint s'ha explicat el seu superior fracàs escolar des de la distància entre la cultura d'origen i la cultura escolar de la majoria (Regil, 1999). Ara bé, en aquestes interpretacions s'ha obviat la pròpia concepció antropològica del concepte de cultura, a més de no reconèixer la diversitat de contextos i situacions, i homogeneïtzar la cultura d'origen i de destí. Tot plegat ha propiciat interpretar aquest l'alumnat com a pertanyent a categories tancades i immutables, els continguts de les quals s'han interpretat, al seu torn, com els majors obstacles en el seu procés escolar.

Així doncs, és precisament la pertinença ètnica la que ha resultat determinant en la seva construcció problematitzada (Franzé, 1999; 2002; Mijares, 2004) i la que ha determinat el tipus d'atenció que ha rebut a l'escola, i de forma directa, la posició estructural que li ha estat atribuïda. És a dir, la situació educativa dels fills i les filles de famílies immigrades marroquines s'ha caracteritzat des dels dos binomis que Carrasco (2003) ha proposat per interpretar-la: dèficit/compensació i diferència/aculturació. Des de la primera posició, s'han suposat comparables els seus bagatges als de l'alumnat d'entorns socialment desfavorits, potenciant-se així mesures d'atenció compensatòria. Des de la segona, s'ha interpretat que existeix una profunda discontinuïtat educativa entre l'univers escolar de la majoria i l'univers familiar de la minoria. Això ha originat dues respostes alternatives. O bé articulant el discurs de la diversitat amb el de la interculturalitat (Franzé, 2002; Carrasco, 2003) o apostant per l'omissió o l'eliminació de trets o elements culturals —objectius o suposats— que s'interpreten com a obstacles, que poden abastar des de la llengua fins a la religió o algunes pràctiques familiars.

Així s'explicaria la sobrerepresentació d'aquests nois i noies en les variades accions que s'han qualificat d'atenció a la diversitat (Fullana, Besalú i Vilà, 2003; García Castaño i altres, 2003; Ponferrada, 2004). Unes mesures desenvolupades en una bona part dels casos en entorns segregats (aules de reforç, UAC, UEC, TAE, Educació Especial, entre altres) o que s'han posat en pràctica en agrupacions de "baix" prestigi acadèmic, impactant no tan sols en el seu aprenentatge (Ireson i Hallam, 2002, Hurt, 2004) sinó en les seves possibilitats de socialització (Gibson, 1998).

Ara bé, segueix havent-hi un buit de dades empíriques sobre el rendiment educatiu de l'alumnat marroquí a les diferents etapes i les condicions de la seva incorporació al sistema escolar català i espanyol. I una absència d'avaluacions públiques i sistemàtiques sobre els efectes de les mesures aplicades sobre les noves realitats de l'escola, com es recull als dos informes del CIIMU sobre infància i immigració a Barcelona (Carrasco et al, 2002 i 2004).

Aquest article, des de l'antropologia de l'educació, presenta els resultats d'una recerca que ha tingut per objectiu conèixer, analitzar i comprendre les condicions i els contextos que incideixen en l'experiència escolar d'aquests nois i noies d'ascendència marroquina al seu pas per l'Educació Secundària Obligatoria, i esbrinar en quina mesura aquesta experiència condiciona els seus processos d'integració social.

3. El disseny de la investigació etnogràfica

La investigació s'ha centrat en 31 nois i 18 noies, fills i filles de famílies immigrades marroquines assentades al barri de Santa Eulàlia (l'Hospitalet). I s'ha desenvolupat al llarg de nou anys, des del curs 1996/97 al 2004/05. La llarga durada del treball de camp es justifica en el rol de professor i d'etnògraf compartit al llarg de la investigació i en les estades de diversa durada realitzades a la zona nord del Marroc, en concret, a la comuna de Beni Ahmed Charqia.

La recerca planteja l'anàlisi del context i de les experiències escolars d'aquests nois i noies, i s'adhereix a la perspectiva holística que supera l'espai de l'escola en considerar centrals les aportacions que destaquen la interrelació existent entre els factors econòmics, polítics, culturals i socials per tal d'explicar l'experiència escolar d'aquests nois i noies. D'una banda, ens ha interessat conèixer les interrelacions entre el que succeïa dintre i el que succeïa fora de l'escola i, d'una altra, s'ha pretès iniciar un treball que prengués en consideració l'espai transnacional entre origen i destí, perquè aquest és el camp on tenen lloc i es veuen afectades les relacions de parentiu i comunitàries dels nois i les noies i les seves famílies dintre del procés migratori.

De forma simultània i durant el procés de recerca s'han aplicat diverses tècniques d'investigació qualitatives (observació participant, entrevistes informals, semiestructurades i estructurades, reconstrucció d'històries migratòries familiars, tècniques biogràfiques, anàlisi documental, etc.) i quantitatives (anàlisi de documents escolars, expedients individuals, fulls de control d'incidències diàries, etc.) en els diversos àmbits d'observació. La recerca s'ha sustentat en 7 eixos que han contemplat:

1. El paper de les forces comunitàries i la percepció de l'estructura d'oportunitats en l'experiència escolar de la minoria (Ogbu, 1978)
2. La relació que existeix entre l'èxit i el fracàs acadèmic i els diversos graus d'aculturació (Gibson, 1988; 1998)
3. Els límits i les fronteres entre els grups ètnics i la seva incidència en els comportaments acadèmics (Barth, 1969; Erickson, 1987; Alba, 2005)
4. La incidència del grup d'iguals en l'experiència escolar (Willis, 1977; Fordham, 1987; Gibson, 1988; Gibson, Gandara i Koyama, 2004, Stanton Salazar, 2004)

5. El context de l'escola de la perifèria com a configuració específica (Payet, 1997; Van Zanten, 2001)
6. La construcció dels espais d'aprenentatge i de socialització dins de l'escola (Payet, 1997; Van Zanten, 2001; Ireson i Hallam, 2002; Hurt, 2004)
7. La incidència en l'experiència escolar de les dinàmiques afectives i relacionals (Valenzuela, 1997)

Tanmateix adoptar la perspectiva de les *condicions per a l'emigració* i les *condicions de la immigració* (Carrasco, 2004) ha suposat apropar-se al context de partida de les famílies marroquines i els seus fills i filles, la Jebala, i contemplar els espais on s'han dut a terme els processos d'integració en destí. I així s'exposa tot seguit.

4. Context i condicions per a l'emigració: la Jebala

El terme jebala⁴, plural de *jebli*, natural de la muntanya (en àrab clàssic, *jabali*, femení, *jabaliya*), designa els habitants de la regió situada a la zona occidental del Rif. La zona de la Jebala s'estén des de Tànger-Ceuta fins a Targuist i ocupa la regió de Tànger-Tetuan i les províncies de Xaouen i Larraix, l'espai occidental de l'àrea sota protectorat espanyol entre el 1912 i el 1956.

A la província de Xaouen, d'on procedeixen la majoria de famílies d'ascendència marroquina de la ciutat, el 85% de la població activa es dedica a l'agricultura. El règim de tinença agrícola majoritari (80%) és el *melk* (Zouggar, 1996), amb unes explotacions que no solen superar les 30 hectàrees. Ara bé, els beneficis que aquesta agricultura genera han estat escassos com a conseqüència de les pròpies característiques orogràfiques del relleu i l'elevada infertilitat de la terra.

Tradicionalment, els jebala basaven la seva activitat econòmica en el cultiu dels cereals i l'arboricultura. Venien els seus productes als *souks* (mercats) setmanals del nord del país: olives, oli, figues i raïm sec, el *samet* (gelat de raïm, lícit si no havia fermentat), carbó de fusta o un sabó d'oli d'oliva i cendra de llentisc (Vignet-Zunz, 1995). I elaboraven productes artesans de cuir (en particular, una bossa, la *za'butlla*), fusta, ferro (formaven la principal societat d'armers a Fes), ceràmica i teixit (Vignet-Zunz, 1991). Actualment, una part d'aquestes activitats econòmiques tradicionals s'acompanyen d'altres de paral·leles de risc, que han tingut un important impacte en la zona, com també l'ha tingut l'emigració a l'estranger (López, 1993).

⁴ El terme jebala apareix després de la pujada al tron de la dinastia alaouita i en ocasió de la redistribució administrativa del país (Alfiquigui, 1993). Un manuscrit de l'escriptor Abd al-karim Al Rifí el referència per primera vegada el 1672 a partir del nomenament d'Umar B. Haddu al Tesmsamani com a caid de la regió del jebel de Fahs, anomenada Jebala, *qa'id nahiyat Jbala wa al-Fahs* (Vignet-Zunz, 1995).

L'índex d'atur a la província de Xaouen se situa al 33,9%, xifra que és superior a la de la resta del país (Hilali, 2002). Tanmateix, l'atur en la societat marroquina és la manifestació d'un problema més profund, el de la persistència d'efectes desestabilitzadors d'un mercat d'ocupació incapaç de mantenir un creixement sostingut, que es manifesta en les xifres de l'atur estructural (un 71,65% dels aturats són de llarga durada). L'índex d'activitat femenina, un 22%, sobrepassa en 10 punts la mitjana nacional. Aquesta xifra indica, més enllà de la manca de reconeixement del treball femení en les estadístiques, la participació activa, d'antuvi, de la dona jèblia en els processos productius del mitjà rural (Hart, 1994; El Harras, 2000).

Les característiques orogràfiques de la cadena muntanyenca del Rif han condicionat les comunicacions de l'àrea amb el Marroc central i septentrional, i propiciat el seu secular aïllament (Zouggar, 1996). Tanmateix, les relacions existents amb la resta del país i, en particular, amb l'administració central, han estat producte de la configuració del relleu, però també resultat d'una diferenciada història precolonial i de l'experiència colonial, que ha propiciat la pobresa històrica de l'àrea (Troin, 2002; Zouggar, 1996). Bni Ahmed Charqia és una de les 33 comunes rurals de la província de Xaouen. S'estén sobre 52,20 Kms², amb una població de 10.089 habitants i amb una densitat de població de 193,28 hab./ Km². Com la resta de comunes del Marroc, està dividida en *douars*⁵ —que s'estructuren en barris (*hawn*)— allunyats dels centres administratius i on l'accés als serveis ha estat, des de sempre, dificultós.

Mapa 2

LA JEBALA SEGONS LA CARTE DU PEUPLEMENT DU MAROC SEPTENTRIONAL (VIGNET ZUNZ, 1991:459)

⁵ "Un conjunt de llars reunides per vincles reals o ficticis de relació, corresponent a una cel·lula territorial, implicant o no, mètodes d'exploració comunitaris i dirigit en la mesura del possible per un *moqqadem*" (Refass, 1993:32).

Mapa 3

MUNICIPIIS DE LA PROVINCIA DE XEFXAOUEN

L'espai geogràfic ha condicionat la participació dels jebala en la defensa activa dels valors culturals i islàmics al mitjà rural (Zouggari, 1998). Ara bé, la recent investigació de Bourqia (2005) i altres treballs (El Harras, 2000, Belarbi, 1999, Benradi, 1995) demostren l'emergència i la resignificació de nous i vells valors i la modificació de les estructures tradicionals de la societat marroquina.

Foto 1

VISTES DEL DOUAR D'OD SLIMANE

Foto: J. Pàmies

Foto 2
EL DOUAR DE TALANDOUD

Foto 3
NOVES FORMES ARQUITECTÒNIQUES EN BNI AHMED

Foto 4
VISTA DES DE TLETA BNI AHMED

Fotos: J. Pàmies

Foto 5

EL COLLÈGE DE TLETA BNI AHMED

Foto: J. Pámies

A la societat jebala, l'estructura domèstica tradicional era de tipus patrilíneal, patrilocal, patriarcal i agnàtica. En l'actualitat estan retrocedint les formes de cohabitació de tres generacions en un mateix espai i les tradicionals de família extensa i en canvi proliferen noves estructures familiars com la nuclear, la família monoparental i aquelles que la cap de família és una dona, un model que en el mitjà rural representa el 12,3% (El Harras, 2004; Bourqia, 2005). Noves relacions de gènere i poder, doncs, dintre i fora dels nuclis domèstics, desvetllen que s'estan modificant els rols atribuïts i redefinint-se els espais construïts per a homes i dones en el model tradicional.

En l'àmbit lingüístic i segons el que estableix la Constitució, l'àrab és la llengua oficial del país, una forma que respon a l'àrab estàndard o mitjà que ha trencat amb els esquemes de l'àrab clàssic o *fusha* (Mijares, 2004). Aquesta és la llengua dels mitjans de comunicació i de les formes escrites, mentre que l'àrab dialectal marroquí, el *dariya*, és la llengua parlada d'ús quotidià. Àrab estàndard i *dariya* són varietats lingüístiques relacionades però no són intel·ligibles entre si, i la primera és una llengua que s'adquireix a partir de la instrucció escolar. El dialecte marroquí o *dariya* difereix, a més, de manera substancial en diverses zones del país. Aquestes diferències abasten aspectes morfològics, fonològics i lèxics (El-Madkouri, 2003) que fan que s'englobi en quatre grups dialectals: *arubi*, *jebli*, *bedui* i *hassani* (Laghaout, 1995). A aquest panorama lingüístic, s'afegeix l'existència del berber o *tamazight*, llengua parlada pels antics habitants del nord d'Àfrica i les seves formes dialectals. A la Jebala la llengua està composta per variants locals i formes dialectals mixtes (Messaoudi, 1993), i els habitants de Beni Ahmed Charqia comparteixen amb altres grups el *Sanhaja Sraïr*, una de les formes del dialecte àrab (Vignet-Zunz, 1991).

La història de contacte entre pobles i grups ho és també escolar. En aquest sentit resulta pertinent considerar les representacions escolars en origen entenent, tanmateix,

Foto 6

VISTA PANORÀMICA DE L'ESCOLA D'OD SLIMANE

Foto 7

L'ESCOLA D'OD SLIMANE

Foto 8

MURAL A L'ENTRADA DE L'ESCOLA D'OD SLIMANE

Fotos: J. Pàmies

que no suposen una reproducció mimètica en destí, ans al contrari. Malgrat que l'escola rural està sent sotmesa des de fa uns anys a canvis perceptibles, motivats per la implementació de la *Carta Nacional per a l'Educació i la Formació* (1999), segueix existint una elevada desvinculació escolar de l'alumnat en les comunitats rurals.

Encara que la permanència de les tradicionals institucions educatives en la zona i el posicionament d'una part de la població rural jèblia enfront de l'ensenyament modern pugui explicar-se per les seves especificitats socioculturals, hi hauria altres factors que l'han condicionat. Aquesta desvinculació hauria estat motivada també per les pròpies mancances estructurals de l'escola rural marroquina i per la pròpia distribució desigual d'oportunitats. Així, a aquestes desigualtats escolars, determinades pel medi però també diferenciades per gènere i classe social, s'ha sumat l'escàs valor atribuït a l'escola per la població rural com a mitjà de promoció social des de la dècada dels 80.

Actualment, això no obstant, les dades assenyalen l'augment de la permanència escolar i també l'aposta d'una part de les comunitats rurals per l'escolarització dels seus fills i filles de forma indiscriminada com a estratègia de mobilitat social que s'inscriu en el marc dels processos migratoris interiors o exteriors, encara que no sempre es percep com a vinculada a ells.

En aquests processos migratoris, ja a la dècada dels anys setanta, Espanya es va començar a considerar per aquests jebala com un país ric comparable a la resta de les destinacions tradicionals, però on era més fàcil d'instal·lar-s'hi. Aquests jebala que van emigrar es van convertir en un model a seguir en origen, passant a ocupar un espai important en la vida de la comunitat, que va resultar central a partir de l'enviament de remeses. Aquestes remeses van permetre mantenir les economies familiars i van impactar de manera principal en el sector de béns i serveis, ajudant a modificar les pautes de consum familiar i les pròpies formes del paisatge local, però també van incidir en la reconstrucció de les aspiracions de la població local i en els seus valors.

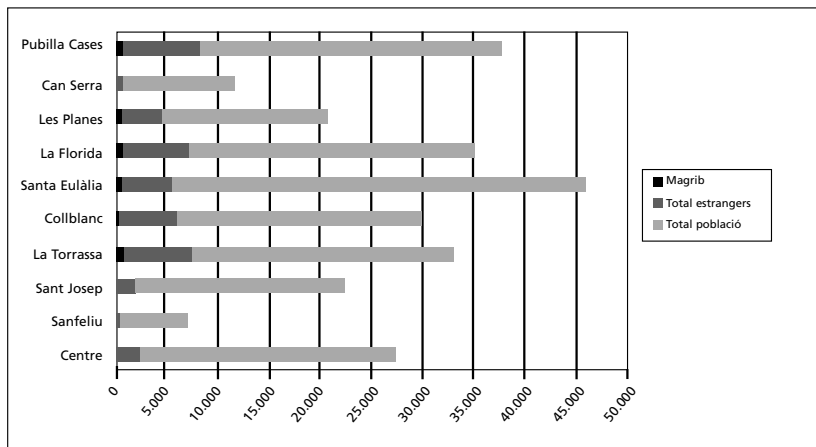
5. Les condicions de la immigració: marroquins a l'Hospitalet

El total d'estrangers a la ciutat, segons el Padró Municipal a 31 de desembre de 2004, era de 44.244. El 13% d'aquests estrangers procedien d'Àfrica, dels quals un 78,12% eren marroquins, el col·lectiu més antic dels assentats a la ciutat, que ha mantingut un ritme de creixement sostingut i constant des de la dècada dels setanta.

L'actual distribució per edat i sexe de la població marroquina al municipi reflecteix les característiques del seu assentament. Encara que a la franja d'edat entre 20-55 anys es on majoritàriament es concentra aquesta població (en superior proporció d'homes), el nombre de nens i joves, de 0 a 20 anys, és creixent i similar per a ambdós sexes. Això constata el caràcter laboral i econòmic, però també familiar, d'aquesta migració marroquina. Ara bé, el pes relatiu dels estrangers marroquins a la ciutat ha decrescut els darrers anys. Mentre que el 1992, gairebé una tercera part dels estrangers del municipi eren de nacionalitat marroquina, i el 1996 la seva presència s'acostava al 38,67%, el 2004 només representaven el 12,64%.

Gràfica 1

POBLACIÓ ESTRANGERA MAGRIBINA SOBRE TOTAL ESTRANGERS I POBLACIÓ TOTAL PER BARRIS A L'HOSPITALET (2004)

Font: Elaboració pròpia a partir *Pacte per a la integració de la nova ciutadania*. Ajuntament de l'Hospitalet (2005), a partir Padró Municipal.

Fins a l'any 1998 al Districte III (Santa Eulàlia) és on es trobava el major nombre de persones de nacionalitat marroquina empadronades. A partir d'aquest any la tendència es modificà, i des de l'any 2000 és al Districte IV (la Florida-les Planes) i al Districte II (la Torrassa-Collblanc) on en trobem les xifres més elevades. En l'actualitat, a aquests dos districtes els segueix el Districte V (Can Serra-Pubilla Cases), que també supera en xifres absolutes Santa Eulàlia. Les causes es troben en la distribució de les xarxes comunitàries en el territori, però també en la reconfiguració de l'oferta immobiliària de la ciutat i les possibilitats d'accés a l'habitatge.

Taula 5**EVOLUCIO DE LA POBLACIO MARROQUINA A L'HOSPITALET PER DISTRICTES (1992-2005)**

Any	Districte I	Districte II	Districte III	Districte IV	Districte V	Districte VI	Total
1992	15	102	289	77	64	69	616
1993	44	113	315	90	62	51	675
1994	46	117	336	86	61	36	682
1995	58	150	352	136	68	38	802
1996	62	244	417	172	95	44	1.034
1997	103	310	416	244	144	91	1.308
1998	142	391	469	316	193	111	1.622
1999	185	468	476	479	266	159	2.033
2000	215	684	562	737	420	224	2.842
2001	264	851	641	1.048	570	263	3.637
2002	347	1.048	702	1.332	696	277	4.402
2003	414	1.201	755	1.505	809	288	4.972
2004	473	1.404	854	1.650	921	293	5.595
2005	526	1.521	932	1.771	1.020	315	6.085

Font: Dades del Padró. Ajuntament de l'Hospitalet

L'arribada dels primers marroquins a l'Hospitalet es va produir, com en altres zones de Catalunya, a la fi dels anys 60 i inici dels 70. Va ser el 1969 que van arribar a la ciutat els dos primers ciutadans marroquins, pare i fill, de 35 i 10 anys d'edat (Bernabé, 1994). L'assentament dels primers marroquins al barri de Santa Eulàlia va tenir lloc l'any 1973 (Guerrero i Rocosa, 1991). No obstant això, ja sis anys abans, el 1967, havien arribat al barri de manera provisional els primers marroquins de Bni Ahmed Charqia.

Eren homes sols, joves, la majoria solters. Van recalar al barri coincidint amb una situació de crisi al Marroc, el tancament de les fronteres dels espais tradicionals europeus, la fi del procés de creixement expansiu del sector industrial espanyol i la ralentització de l'emigració rural interior. Amb un nivell d'instrucció baix, els primers immigrants marroquins van arribar al districte perquè l'àrea metropolitana de Barcelona i la situació geogràfica de l'Hospitalet era atractiva, capaç de proveir oportunitats laborals, entre una important àrea industrial i el perímetre irrigat del delta del Llobregat (Roca, Arranz i Roger, 1983; Losada, 1992; Narbona, 1993; Col·lectiu Ioé, 1994).

La recessió econòmica de la dècada dels 70 va ser important i la seva coincidència amb la fi del franquisme i l'inici d'una vacil·lant democràcia, d'incert futur, va agreujar la crisi industrial. Aquesta situació va repercutir en l'experiència dels primers anys d'aquests migrants marroquins. Van treballar en el que van poder, a l'Hospitalet o a

ciutats properes com el Prat, Sant Boi o Viladecans. Van realitzar treballs socialment poc reconeguts i molt poc qualificats: peó agrícola, obrer de la indústria tèxtil o paperera, o com a temporers a Sant Sadurní d'Anoia o Vilafranca del Penedès (Juan de la Haba, 1999). Aquests migrants marroquins van ocupar l'escalafó més baix del mercat laboral, i es van emprar en mercats secundaris a causa de la recessió conjuntural, i a vegades al marge de la jurisdicció dels drets laborals (Castellans, 1990).

Alguns dels primers que van arribar vivien en pensions al nucli antic de Barcelona. La majoria de cops, es desplaçaven a peu des de casa fins a la feina que havien trobat al barri per instal·lar-se després en zones on el valor de l'habitatge era baix. En aquesta ocasió, l'accés a l'habitatge es va produir a la zona perifèrica, al voltant de l'avinguda del Carrilet i el carrer Aprestadora, és a dir, a l'antic barri dels escombriaires. En condicions de provisionalitat, separats en la pràctica de la societat local i sense cap tipus de contracte, pagant directament el lloguer als propietaris, aquests primers marroquins es van amuntegar en habitatges en mal estat. Entre aquests espais, el carrer Fortuna va adquirir, amb el transcórrer dels anys, una centralitat especial. En aquest carrer, sense asfaltar i amb elevats índexs d'insalubritat, els serveis mínims (aigua, llum i electricitat) eren inexistents. Una situació que conferia a la zona un aspecte d'espai marginal clarament visible tant per als residents com per a la resta de ciutadans del barri. La representació social de l'immigrant marroquí va estar condicionada per la possibilitat d'ocupació d'aquests espais. En realitat, les pròpies relacions que es van establir al territori van ser deutores en gran mesura de la configuració urbanística. En aquest espai segregat on es podien visualitzar clarament les desigualtats, els membres del col·lectiu reforçaven les estructures del grup i articulaven una àmplia xarxa de contactes entre residents i nous i futurs immigrants que complia una funció d'informació, de suport i d'assistència, i que remetia a l'articulació de xarxes i cadenes migratòries. Ara bé, l'espai social que l'immigrant marroquí passava a ocupar en destí implicava una pèrdua d'estatus. Com mostra Narbona (1993), l'estatus moral que s'ocupava en origen al medi rural estava determinat per la pertinença al llinatge i la possessió de terres. Al nou destí, aquest sistema fortament estratificat perdia sentit i, en no estar lligat a la terra —font de respecte social—, comportava la pèrdua de consideració de què abans es gaudia, passant a ocupar el punt més baix en la nova escala social estratificada. La nova situació promovia, doncs, una infravaloració personal en un context que, a més, es desconeixia.

Durant els primers anys d'estada al barri, la majoria dels homes es reunien habitualment en algun bar de la zona. Eren llocs que ajudaven "que l'estranyament s'endolcís i la familiaritat diluís l'anonimat" (Narbona, 1993:71), una pràctica que Pascual (1968) confirmava també entre els immigrants arribats a la ciutat a la dècada dels 60.

Fins a començament de l'any 80, la migració marroquina havia estat pràcticament d'exclusivitat masculina, però a partir de l'any 1984/1985 es notà un canvi de tendència en l'articulació d'aquests fluxos migratoris. Es produïren els primers reagrupaments familiars, assentant-se al barri de forma estable les primeres dones marroquines —que fins aleshores només havien estat presents de manera temporal i intermitent—

ment—, els fills i les filles en edat escolar, adolescents i algunes parelles joves (Guerrero i Rocosa, 1991).

L'inici dels reagrupaments familiars va significar la transformació en les representacions d'aquesta migració, que deixava de ser concebuda pels agents socials en origen i destí sota el prisma de la provisionalitat per convertir-se en familiar i estable. Aquest procés migratori es va estructurar a partir de les xarxes de parentiu i veïnatge i seguint un model similar al que han analitzat altres estudis a Catalunya d'altres col·lectius (Solé i Herrera, 1991; Domingo, 1885; Pujades i Comas d'Argemir, 1991)⁶. Així mateix, va suposar una major visibilització del col·lectiu en l'espai públic, no tan sols com a resultat del seu increment numèric sinó per la seva inserció en els nous espais que va passar a compartir amb la majoria (educació, sanitat).

Fins al final de la dècada dels 90 van seguir sent els carrers Fortuna, Pintura i Mecànica i els carrerons dels carrers Uva i Lirola els espais d'arribada al barri de Santa Eulàlia; en canvi, els primers reagrupaments familiars es produïen als carrers Buenhumor, Àngel Guimerà i General Prim i en altres zones de la ciutat, com el barri de la Torrassa-Collblanc. Però el carrer Fortuna continuava sent un punt d'arribada de nous immigrants pel fet que la xarxa informativa entre residents i futurs immigrants passava per aquesta zona (Bernabé i Cabré, 1994).

Encara que les xarxes informals van continuar sent centrals, afavorint l'accés a l'habitatge, el mercat laboral i l'educació i actuant com a contractants de mà d'obra, a mitjan anys 80, els dispositius d'assistència formal van adquirir una major rellevància. En part perquè es van començar a articular les primeres respostes des de l'administració municipal a partir de les necessitats detectades pels propis treballadors dels Serveis Socials d'Assistència Primària (SSAP)⁷.

L'arribada de dones i nens va suposar també la modificació de pautes culturals que havien mantingut els homes sols i que per a alguns membres del col·lectiu van significar la "relaxació de costums", un factor que esdevé consubstancial als processos d'assentament inicials (Moreres, 1999). Així, a la planta baixa d'una casa habitada a la cantonada del carrer Fortuna i Marató, es va habilitar un petit oratori a l'inici de l'any 83. L'any 1994, la comunitat marroquina a Santa Eulàlia havia crescut numèricament,

⁶ Un immigrant, home, entre 20 i 35 anys, va arribar al barri amb un referent familiar; més endavant va anar a buscar algun dels seus fills o filla, gairebé mai tots; a continuació es va produir el reagrupament familiar, arribant la dona amb els fills restants; una vegada assentada al barri la família nuclear, va propiciar l'arribada del germà de la dona, reproduint-se, d'aquesta manera, el procés. Com confirma Bernabé (1994), a l'Hospitalet, a inicis dels anys 90, nou nuclis familiars aglutinaven 226 individus, dels quals 168 mantenien algun tipus de relació entre ells. Guerrero i Rocosa (1991) estableixen tres tipologies familiars presents a Santa Eulàlia a començament dels 90: homes sols, casats, amb la família al Marroc, amb més de deu anys de residència a la ciutat; nuclis familiars complets (nascuts al Marroc); i homes sols, generalment joves, amb la família extensa al Marroc, amb poc temps de residència.

⁷ Les actuacions en el terreny de la immigració a la ciutat es van caracteritzar, fins a l'aprovació del document *'Hospitalet per a la integració de la nova ciutadania'* (2005), per la inexistència de polítiques globals definides pel que fa a la immigració a la ciutat. Aquesta falta de polítiques es va suplir per les actuacions directes i individuals dels treballadors del SSAP. Vegeu Guerrero, L. & Rocosa, C. (1991) "Treball social amb la població marroquina de l'Hospitalet de Llobregat", a *Revista de Treball Social*, núm. 124. També Àrea de Benestar Social (1993), "Informe situació dels immigrants estrangers a la ciutat de l'Hospitalet". Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat; Àrea de Benestar Social (1994) "Informe d'immigració estrangera i minories ètniques". Ajuntament de l'Hospitalet.

i l'abandonament d'una nau al carrer Fortuna va oferir l'oportunitat d'habilitar un nou oratori amb superior capacitat que l'existent, que es va reservar per a les dones. La mesquita Al Fath va promoure una visibilització superior del col·lectiu en congregar, els divendres, els fidels musulmans que vivien en altres zones de la ciutat i Barcelona⁸.

Els espais del barri on es van assentar els primers migrants marroquins han estat profundament modificats en el marc dels projectes de ciutat. I la zona ha estat urbanitzada i també s'hi ha construït un nou oratori per a la comunitat. Però les xarxes socials basades en el parentiu i l'amistat actualment continuen estructurant les relacions socials dels membres de la comunitat marroquina.

Els canals normalitzats per a l'accés als serveis i al món laboral s'utilitzen en major proporció que en èpoques anteriors, però l'establiment de xarxes al marge de les institucionals segueix sent vital per a la inserció laboral, sobretot dels nous migrants, que ocupen espais semblants, i a vegades els mateixos —i ara per sota de la qualificació acadèmica o professional que posseeixen—, que els que van ocupar antigament altres membres del col·lectiu.

La majoria d'homes i dones marroquins de Santa Eulàlia es defineixen com a musulmans, encara que difereixi la intensitat de l'observança religiosa i el significat que per a cadascun d'ells adquireixin les pràctiques religioses. L'Islam, com a element religiós i social que organitza la quotidianitat pública i privada, transcendeix a la dimensió individual i adquireix un caràcter comunitari. En abastar totes les dimensions de la vida humana, pública i privada, es converteix en emblema de cohesió social que, no tan sols ofereix suport ideològic per afrontar les peripècies de la trajectòria migratòria (Kepel, 1991; Colectivo Ioé, 1994; Garreta, 2000) sinó que passa a ser un element important en la formació de les noves identitats (Dubet, 1989; Moreras, 1990; Kastorsztein, 1990; Cesari, 1995; Khosrokhavar, 1997; Roy, 2002).

Per a la major part de famílies marroquines de Santa Eulàlia, la religió es converteix, doncs, en referent essencial i constitueix un element identitari (F.Tort, 1994). La seva visibilització s'efectua especialment a través de la presència de la mesquita, però supera el caràcter estrictament religiós, és espai de reconstrucció simbòlica de la identitat i garanteix la continuïtat i la socialització de posteriors generacions (Dassetto, 1990).

No obstant això, l'espai religiós no esdevé l'única extensió pública estructurada on es recrea la cultura d'origen. La naturalesa de certes activitats relacionades amb la socialització dels fills i les filles ha contribuït a la creació d'espais diferenciats. A començament de la dècada dels 90 no existia una "consciència associativa i reivindicativa dels immigrants marroquins" de Santa Eulàlia (Bernabé, 1994). I encara que al barri hi

⁸ L'any 1995 es va obrir també el primer comerç ètnic al barri, la primera carnisseria halal, al carrer Badalona, prop de la mesquita. A escassos metres de la carnisseria hi ha avui el bar "el Cantó", un dels dos regentats per homes d'ascendència marroquina al barri.

Foto 9

FOTOCOMPOSICIÓ A PARTIR DE LA COBERTA DE LA TESI DOCTORAL DE JORDI PÀMIES

hagués una llarga tradició associativa, fins a l'any 2002 no s'hi va fundar cap associació. La seva existència actual és una mostra del fet que la comunitat marroquina es troba en una "fase de reafirmació i estabilització" (Moreres, 1999).

Entre els referents culturals, la llengua àrab es converteix en un emblema pel seu significat familiar i religiós. Per a les famílies immigrades, la pèrdua de la llengua materna provoca el distanciament respecte als seus fills (Suárez-Orozco, 1997; Gibson, 1998), i les actituds de prevenció i el manteniment de les pautes del grup mostren les reserves que tenen aquestes famílies sobre certes pràctiques que en la societat de destí no comparteixen, desconeixen o sobrevaloren. Aquestes famílies estan interessades que els seus fills i filles se sotmetin a un procés d'*aculturació additiva* (Gibson, 1988), que adquireixin noves competències culturals però que mantinguin els referents culturals de la seva comunitat. Per això promouen espais de cohesió grupal, a partir de l'observança de les normes del grup, amb la finalitat de reforçar quotidianament el sentiment de pertinença en un mitjà que interpreten massa secularitzat.

6. L'experiència escolar dels fills i les filles de famílies marroquines

El centre educatiu on s'ha desenvolupat la recerca està situat al barri de Santa Eulàlia. Als seus documents estratègics i de gestió, l'IES promouia el reconeixement de l'alumnat i els seus bagatges socials i culturals i apostava pel desenvolupament de pràctiques inclusives, participatives i de cooperació que afavorissin l'èxit educatiu entre tot l'alumnat. Però, més enllà dels documents oficials, organitzatius i de gestió, seria prioritari reconèixer la naturalesa d'un clima de centre positiu que afavorís les relacions humanes i permetés uns plantejaments compartits per la majoria del professorat.

Les dades relatives a les promocions contemplades (1996/97-2001/02) mostren variacions quant a les xifres absolutes de l'alumnat matriculat per curs i també canvis respecte a l'ascendència ètnica i la procedència social d'aquest alumnat. Així, el nombre proporcional i absolut de fills i filles de famílies immigrades estrangeres al centre va anar augmentant des de la implantació de l'ESO fins al curs 2004/05, moment en què es va finalitzar la investigació.

Com va posar de manifest la recerca, la presència a l'escola dels nois i les noies d'ascendència marroquina, va provocar reaccions de rebuig d'algunes famílies autòctones, resposta que es va traduir en la no-matriculació dels seus fills i filles. El centre va resultar ser l'adequat per a l'alumnat autòcton menys rigorós des del punt de vista escolar, amb resultats mitjans, amb els quals els fills i filles de famílies immigrades marroquines van poder compartir experiències escolars i possibilitats de relació. Ara bé, les formes prèvies en les quals havia estat representada l'escola no responien a la realitat i amagaven la lluita per mantenir les jerarquies del mercat educatiu i l'interès per reproduir l'*enclassement* social i ètnic (Franzé, 2002).

Les dades mostren que, dels 31 nois i 18 noies d'ascendència marroquina en què es va centrar la recerca, només una quarta part dels nois va acreditar. Mentre que el nivell d'èxit de les noies va ser de dos terços, proper al de les noies autòctones i per sobre dels nois d'aquest grup.

Aquests resultats acadèmics dels fills i les filles de famílies immigrades marroquines no van derivar de forma necessària del temps d'estada en el Sistema Educatiu a Catalunya (SECAT) ni d'un major domini de la llengua d'ús escolar. Encara que el desconeixement d'aquesta llengua pot dificultar objectivament l'aprenentatge escolar, això no va ser així per a aquells nois que provenien del medi urbà i posseïen un major capital social i cultural familiar ni tampoc per a les noies que es varen incorporar als últims cursos de Primària i a l'Educació Secundària, amb independència del medi del qual procedien i del seu capital social i cultural familiar. Totes aquestes noies van construir trajectòries convencionals o d'èxit.

Aquests resultats acadèmics es van obtenir de manera paral·lela als comportaments escolars. Així, les noies autòctones i d'ascendència marroquina van ser les que van seguir, en major proporció, trajectòries d'èxit acadèmic i al mateix temps van rebre menys sancions disciplinàries, mentre que els nois d'ascendència marroquina i autòctons van ser els que van obtenir uns resultats acadèmics més baixos i van rebre un major nombre de sancions. Tanmateix, aprofundint en aquests resultats s'observa que aquestes sancions eren superiors entre els nois marroquins de segona generació.

Com la investigació va mostrar, les possibilitats de relació que manté l'alumnat d'ascendència marroquina a l'escola estan condicionades per les posicions escolars que ocupa i per com la institució permet o propicia els contactes alimentant noves possibilitats i establint els propis límits de les interrelacions. Així, quan les mesures de segregació escolar (presència continuada en activitats de reforç fora de l'aula, per exemple) es van aplicar, van determinar les trajectòries escolars de fracàs i un menor nombre de contactes interètnics. El no-reconeixement d'habilitats acadèmiques o de bagatges diferents però amb igual valor acadèmic (com les llengües familiars), que ve prescrit per "ser" alumne de reforç escolar o pertànyer a un grup identificat com de "baix" nivell, va proveir de significat les desvinculacions escolars i els posicionaments contraescolars dels fills de famílies immigrades marroquines. D'aquesta manera, vam constatar que cap dels nois considerats com de "reforç" escolar va aconseguir tornar a una trajectòria convencional i molt menys d'èxit acadèmic, a més de ser considerat "conflictiu".

En sentit contrari, els nois i les noies d'ascendència marroquina que van seguir trajectòries escolars d'èxit no van estar enquadrats en cap d'aquestes agrupacions. La pràctica del *streaming* o grups de nivell o la presència d'aquests estudiants en els diversos dispositius d'atenció a la diversitat va propiciar la creació de resistències escolars, va afavorir enormement les desvinculacions i va construir les seves trajectòries de fracàs. Aquesta és una evidència ja mostrada en altres investigacions recents sobre minories i educació a Espanya (Abajo i Carrasco, 2004).

A més, la pressió del grup d'iguals resulta central en l'experiència escolar de l'alumnat. I la presència en un grup condiona les possibilitats de relació que es tenen. Mentre que la pressió per al fracàs des del propi grup d'iguals entre les noies va ser menor, aquells nois d'ascendència marroquina que obtenien èxit acadèmic i s'identificaven amb els requisits escolars rebien les pressions dels seus iguals contraescolars de la minoria. Només quan aquesta pressió va desaparèixer aquests nois van poder construir una trajectòria escolar d'èxit.

Ara bé, l'estudi ha pogut reconstruir com el professorat propicia les expectatives cap a l'alumnat d'ascendència marroquina i condiona la seva experiència escolar des dels plantejaments que subscriu sobre la relació entre immigració, educació i relacions interètniques. Vam poder constatar que el fet de creure en les capacitats de l'alumnat i mantenir una bona relació millora el rendiment acadèmic d'aquests nois i noies; en canvi, una menor implicació personal i afectiva del professorat contribueix al fet que l'alumnat obtingui pitjors resultats acadèmics. La inclusió de l'eix afectivorelacional en la pràctica quotidiana resultaria imprescindible, doncs, per aconseguir l'èxit acadèmic encara que no fos suficient.

No obstant això, també les condicions familiars en les quals es va produir la inserció en destí dels fills i les filles d'aquestes famílies marroquines —per naixement o per desplaçament— van ser claus en les respostes a la seva experiència escolar. Per als nois de primera i segona generació que es van incorporar a l'escola des d'un espai minoritzat i segregat, aquesta inserció es va percebre escassament facilitadora de la mobilitat social en considerar-se escassos els objectius aconseguits fins aleshores des de la posició familiar que s'ocupava.

En sentit contrari, la possibilitat i l'estratègia d'allunyament de l'espai segregat van facilitar les trajectòries escolars d'èxit. Els fills i les filles de les famílies que van viure en uns espais integrats, des del punt de vista majoritari, però també no solament des del punt de vista comunitari, van descriure amb freqüència trajectòries escolars de major èxit i van seguir trajectòries postobligatòries de major prestigi social, independentment dels anys d'escolarització en el Sistema Educatiu a Catalunya.

Per a aquells nois i noies marroquins de primera generació que es van reagrupar en un espai no segregat, l'escola es va convertir en un mitjà de promoció social. A l'escola esperaven proveir-se de l'èxit necessari per col·laborar a donar sentit al projecte migratori familiar i respondre a les expectatives familiars generades.

No obstant això, les expectatives familiars envers l'escola es van desenvolupar de manera paral·lela a les trajectòries escolars dels fills i les filles sempre que van existir factors mínims que garantien l'estabilitat i la solvència econòmica. Les famílies esperaven que la trajectòria escolar dels seus fills i filles fos d'èxit, però van desenvolupar diverses estratègies davant les que aquests fills seus van seguir. Mentre que les trajectòries d'èxit en escasses ocasions es van veure truncades, les de fracàs van donar lloc a la recerca de noves estratègies familiars i a l'avançament de l'abandonament escolar,

com succeeix entre l'alumnat de la majoria. Observem que entre els nois de primera i segona generació marroquins l'abandonament de l'escola i l'accés a una altra activitat formativa —no la incorporació directa al mercat laboral— es va produir de manera general en complir els 16 anys i després de seguir una trajectòria escolar de fracàs.

De la seva banda, els abandonaments escolars entre les noies van ser escassos, només es produïren entre noies de segona generació —que havien realitzat tota l'escolarització a Catalunya— i abans de complir els 16 anys, i van suposar una implicació superior en l'economia familiar. Aquests abandonaments no van estar relacionats necessàriament amb una trajectòria escolar de fracàs, encara que una trajectòria així els afavorís, sinó que més aviat van ser resultat de l'espai social minoritzat que ocupaven les seves famílies. Així doncs, les dades mostren resultats apuntats també per altres investigadors (Col·lectiu IOÉ, 2003; Mijares, 2004), que contrasten amb les idees existents que construeixen les trajectòries d'aquestes noies en termes de desinterès familiar i donen per cert que hi ha un abandonament elevat a l'etapa d'escolarització obligatòria per "causes culturals i religioses". Es més, de les 11 noies marroquines que van acreditar, totes van seguir estudis postobligatoris.

Per a les famílies marroquines, l'escola es converteix en un mitjà de mobilitat social, l'únic que pot facilitar-la, però aquesta mobilitat pren sentit des de l'espai social que s'ocupa en les relacions desiguals amb la majoria i s'adequa a les possibilitats familiars que es perceben. Aquestes trajectòries escolars van estar, així mateix, en relació directa amb l'espai social que la família ocupava en la comunitat.

D'aquesta manera, aquelles famílies que gaudien d'un espai de prestigi social en la comunitat van exercir majors pressions sobre els seus fills i filles per a l'èxit escolar. D'altra banda, l'èxit acadèmic i el seguiment de trajectòries postobligatòries de major prestigi social va ser superior entre aquells nois i noies de segona generació que en condicions de no-segregació van viure dintre de la identitat d'immigrants el seu estatus de minoria. Aquestes trajectòries es van promoure en el context familiar a partir d'una aposta conscient per l'*aculturació additiva* (Gibson, 1988), reforçada a partir d'un major control sobre els fills i les filles i la valoració i la pràctica de les pautes culturals de la comunitat des de l'associacionisme intraètnic, com ja hem assenyalat. Els nois d'ascendència marroquina que van obtenir millors resultats acadèmics reproduïen aquests objectius familiars, elevades expectatives davant l'escola i l'esperada fidelitat a la comunitat, des de l'associacionisme intraètnic i l'observança de l'Islam.

7. L'impacte de l'experiència escolar. Més enllà de l'etapa d'escolarització obligatòria

Encara que les trajectòries postobligatòries van venir determinades per l'acreditació de l'etapa d'escolarització obligatòria, per a una part dels fills i les filles de famílies marroquines a vegades hi va haver dificultats derivades de traves administratives a causa de la seva condició d'estrangeria.

En el cas de les trajectòries de fracàs acadèmic, la falta de permís de treball i/o de residència fou un obstacle que va impedir que aquests nois i noies participessin en programes de formació, i va endarrerir-ne la incorporació al mercat laboral. Les diverses modalitats de formació existents per a aquests nois i noies no van constituir sempre una via adequada per incrementar el seu nivell formatiu i desbloquejar la seva transició escola-treball (Casal & alter, 1997; 1999). A més, la realització d'alguna d'aquestes modalitats de formació no va suposar necessàriament la seva posterior incorporació al mercat laboral, i quan aquesta incorporació es va produir va ser en condicions precàries.

Com van assenyalar alguns professionals en les entrevistes mantingudes (i el treball de camp va confirmar-ho), la inserció laboral d'aquests nois i noies va resultar una tasca difícil. A vegades les dificultats van derivar de les resistències dels empresaris; altres vegades, la seva bona predisposició va contrastar amb l'escassa disponibilitat dels propis nois per assumir l'espai social que se'ls reservava, reflectit en l'ocupació laboral a què podien tenir accés. Molts cops l'accés al mercat de treball d'aquests nois va acabar per dependre del capital social de les seves famílies. D'aquesta manera, alguns es van incorporar a empreses on treballaven els seus familiars, parents o veïns, com també ho havien fet els seus pares i ho seguien fent els nous immigrants marroquins arribats al barri.

Finalment, des de la perspectiva de les reconstruccions identitàries, la investigació va mostrar que aquells nois que van seguir aquestes trajectòries escolars de fracàs van estar sotmesos a processos de menor control familiar i comunitari i menor consum ètnicocultural. Són els que van estar sotmesos de forma més intensa a un procés d'assimilació mentre rebien missatges que promovien la deslegitimació dels referents culturals familiars. En aquest marc, aquests nois van articular estratègies de resistència que els van permetre fer front a com eren construïts ells i les seves famílies des de l'escàs reconeixement, per la majoria i per la minoria.

Constatariem també que entre les noies amb trajectòries escolars de fracàs els resultats aporten similars conclusions. No obstant això, entre aquestes noies el major control familiar i la transmissió dels rols de gènere en els models familiars de socialització van promoure la seva fidelitat a la comunitat.

En contrapartida, per a les noies marroquines d'èxit, l'escola va afavorir el seu reconeixement familiar i comunitari i es va convertir en un mitjà de promoció social. Les trajectòries convencionals o d'èxit els van atorgar un major prestigi en la família i els van permetre assolir una superior autonomia funcional, mentre implementaven estratègies visibles que s'inscrivien en el marc de la negociació familiar i comunitària i que els permetien transitar a l'etapa postobligatòria pels espais escolars mostrant-se fidels a la comunitat (Camilleri, 1992).

Així mateix, vam poder constatar que, independentment de les trajectòries acadèmiques, les relacions que mantenen els nois i les noies d'ascendència marroquina

més enllà de l'etapa d'escolarització obligatòria es desenvolupen de forma majoritària al marge dels espais que promouen les relacions interculturals.

Els nois amb trajectòries de fracàs escolar des de l'espai laboral i social minoritzat que ocupen són els que es troben més allunyats dels aspectes normatius que la comunitat immigrant prescriu i els que respecten una menor observança religiosa. S'identifiquen com a marroquins perquè "són vistos" i "tractats" com a tals. Han optat per uns models d'oci propis d'un segment de la joventut de la societat de destí i són els que tenen un nombre superior de contactes interculturals amb els seus iguals autòctons d'escassa consideració social.

En contraposició, els nois i les noies amb trajectòria escolar d'èxit mantenen un menor nombre de contactes interculturals i només als espais d'oci formal. La religió musulmana els confereix la seva identitat i abans que marroquins, espanyols o catalans, es defineixen com a musulmans.

8. Conclusions

La recerca ha constatat la variabilitat interna existent en les trajectòries acadèmiques dels fills i les filles de famílies immigrades marroquines de primera i segona generació i uns resultats diferenciats entre els nois i les noies, especialment entre els de primera generació, la qual cosa permetria una revisió, com ja va apuntar, entre altres, Gibson (1997; 2005), del model d'Ogbu (1991). Els resultats qüestionen tanmateix les explicacions que assenyalen que la possibilitat d'obtenir resultats acadèmics d'èxit disminueix com més tardana és la incorporació a l'escola. Hem pogut constatar que les trajectòries escolars d'èxit acadèmic estan condicionades pels models d'èxit familiar i el capital econòmic i social de què disposa la família, cosa que suposa tenir en compte també l'espai que ocupa la família en destí —i el que ocupava en origen—, a la pròpia comunitat i les pressions que en rep per a l'èxit.

També hem constatat que les noies de primera generació tenen una motivació especial per a l'èxit, la qual cosa reforça els resultats que van obtenir Camilleri (1992), Raissiguier (1994) o Roux (1991), que ja van constatar el significat de l'escola per a les noies d'origen magribí.

En aquesta situació, resulta essencial un factor: les condicions d'integració inicial i el seu manteniment en el temps. Com la investigació mostra, les famílies "més integrades" als espais del barri no són necessàriament les que duen més temps vivint a la ciutat. Però aquestes condicions d'integració i els resultats assolits resulten claus en la mesura que informen el fill i la filla de l'èxit o el fracàs del projecte migratori. Així, aquelles famílies que ocupen espais "més integrats" perceben l'escola com a facilitadora de mobilitat social, cosa que condiciona les trajectòries escolars d'èxit dels seus fills i filles. En sentit contrari, quan el model migratori familiar es revesteix d'escàs reconeixement, es projecta un major pessimisme i s'entra en conflicte amb les institu-

cions de la majoria. Això fa que les actituds més resistents, les estratègies (l'abandonament de les noies, per exemple) i els comportaments més contraescolars es produeixin entre els nois i les noies de segona generació, que interpreten en termes de fracàs el projecte migratori, i no entre els nois de primera generació, encara que tinguin una trajectòria de fracàs escolar.

En definitiva, la recerca ha constatat que l'experiència escolar dels fills i les filles de famílies immigrades marroquines està condicionada per factors que se situen més enllà de l'aula escolar i de la pròpia escola. Però també que les seves trajectòries acadèmiques i socials són el resultat de la seva experiència escolar quotidiana i l'espai on l'escola situa aquests nois i noies.

Bibliografia

ALBA, R. "Bright vs. Blurred boundaries: Second generation assimilation and exclusion in France, Germany and the United States". En: *Ethnic and Racial Studies*, vol. 28 1th. (2005), p. 20-49

Aproximació a la realitat sociocultural de la immigració marroquina a L'Hospitalet. E. CASTELLANOS [et al.]. L'Hospitalet, 1990 [inèdit]

Atlas de la emigración magrebí en España. B. LÓPEZ, A. PLANET, A. RAMÍREZ (Coord.). Madrid, UAM-Dir. Gral. Migraciones, 1999, p. 3-24

Atlas de la inmigración marroquí en España. B. LÓPEZ, M. BERRIANE (Dir.). Madrid, Taller Estudios Int. Mediterráneos, 2004

CARRASCO, S, B. BALLESTIN, A. BORISON. "Infància i immigració: tendències, relacions i polítiques". En: *Infància, famílies i canvi social a Catalunya. Informe 2004*. Barcelona, Infància i Món Urbà (CIIMU) 2005

EL HARRAS, M. "Jeunesse et valeurs étudiants: ambivalences et enjeux de pouvoir". En: *Jeunesse et valeurs* (GRES). Rabat, Faculté des Lettres, 1997

GIBSON, M. *Accommodation without Assimilation. Sikh immigrants in an American High School*. New York, Cornell University Press, 1988

GUERRERO, L, C. ROCOSA. "Treball social amb la població marroquina de l'Hospitalet de Llobregat". En: *Revista de Treball Social*, núm. 124 (des. 1991)

HALLAM, S. , J. IRESON. "Secondary School Teacher's pedagogic Practices when teaching mixed...". En: *Research Papers in Education*, 20th., (2005)

Immigració marroquina a Santa Eulàlia. Treball exploratori. R. BERNABÉ i C. CABRÉ (Coord.) [Progress S.L.]. L'Hospitalet, 1994, 4 vol. [inèdit]

Inmigración, contexto familiar y educación. Procesos... población marroquí, ecuatoriana... S. CARRASCO (Ed.), Barcelona, ICE-UAB, 2004 (Sociedad y Educación)

Jbala, histoire et société. Études sur le Maroc du Nord-Ouest. A. ZOUGGARI, J. VIGNET-ZUNZ (Coord.) Paris ; Casablanca, CNRS – Wallada, 1991

Marroquíes en España. Estudio sobre su integración. G. MARTÍN, F. J. GARCIA CASTAÑO [et al.]. Madrid, Fundación Repsol YPF, 2003

- MATEO, J. Ll. *El "moro" entre los primitivos*. Barcelona. Fund. La Caixa, 2000
- MIJARES, L. *Aprendiendo a ser marroquíes. Inmigración y escuela en España*. Madrid, Universidad Autónoma, 2004 [tesi doctoral]
- NARBONA, L. M. *Marroquíes en Viladecans*. Viladecans, Ajuntament, 1993
- MORERAS, J. *Musulmanes en Barcelona. Espacios y dinámicas comunitarias*. Barcelona, CIDOB, 1999
- PÀMIES, J. "La inmigración marroquí y la escolarización de los hijos e hijas en un proceso de diferenciación sociocultural". En: CARRASCO, S. [Op. cit.], 2004
- PÀMIES, J. *Dinámicas escolares y comunitarias de los hijos e hijas de familias inmigradas marroquíes de la Yébalá en la periferia de Barcelona*. UAB, Antropologia Social i Cultural [tesi doctoral ; <http://www.tdx.cbuc.es/>], 2006
- PAYET, J. P. *Collèges de banlieue. Etnographie d'un monde scolaire*. París, Armand Colin, 1997
- School Connections U.S. Mexican Youth, Peers and School Achivement*. M. A. GIBSON, [et al.] (Ed.). New York ; London, Columbia University, 2004
- TORT, F. *La formació de la identitat social: el cas dels fills dels immigrants marroquins de Ciutat vella (Bcn) i Santa Eulàlia (l'H)*. UAB, Ciències Pol. i Sociologia, 1994 [tesi doctoral]
- VAN ZANTEN, A. *L'école de la périphérie. Scolarité et ségrégation en banlieue*. París, Presses Universitaires de France, 2001